

Goněk, Vladimír; Hejl, František

Vědecké dílo Josefa Kolečky : zamyšlení nad jubilantovou tvůrčí činností

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1984, vol. 33, iss. C31, pp. [7]-11

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102089>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Doc. PhDr. JOSEF KOLEJKA, CSc.

VLADIMÍR GONĚC – FRANTIŠEK HEJL

VĚDECKÉ DÍLO JOSEFA KOLEJKY

Zamyšlení nad jubilantovou tvůrčí činností

Pro spolupracovníky i početnou obec žáků vypadá nadpis neskutečně, nakolik je náš oslavenec živoucím důkazem toho, že létům se dá doopravdy utéci a to jak v původním, tak v přeneseném smyslu. Přesto jsme kovovému toku času a vžitě tradici povinování pozastavit se, popřemýšlet a hlavně si v dnešním spěchu náležitě uvědomit, co již náš jubilant za ta léta vykonal. A tak se hned dostáváme do opačného extrému; jak dosvědčuje připojená bibliografie publikovaných prací, studií, úvah a kritik, je toho již hodně nad představitelnou míru.

Narozen 7. března 1924 v Líšni, tehdy ještě samostatném městečku na hranicích Brna, získával první lekce života v prostředí proletářské rodiny, mezi dělníky, kteří se po práci v brněnských strojárnách a textilkách sdružovali ve svém místním, ale pro dělnické hnutí na území Brněnska významném, kulturně-politickém spolku a Dělnickém sportovním klubu. Po maturitě na bývalém klasickém gymnáziu v Brně spolu s ostatními vrstevníky jeho ročníku poznal, co je totální nasazení, když pracoval jako pomocný dělník v různých nucených profesích kovoprůmyslu. Osobně prožité zkušenosti a promyšlení jejich širších souvislostí vedly Josefa Kolečku za vytouženého a radostného osvobozujícího jara 1945 do řad KSČ a mezi zakladatele Svazu české mládeže, zároveň (jako u řady dalších příslušníků jeho generace) napomohly k jeho orientaci ke společenskovědní problematice.

A tak s obnovením činnosti filozofické fakulty v Brně se zapisuje v létě 1945 jako posluchač oborů filozofie a historie. Do záhad filozofických věd ho zasvěcovali Arnošt Bláha, Vilém Chmelař a zejména Mirko Novák, významný příslušník první generace našich marxistických filozofů. A ač nakonec zakotvil na poli historie, studium filozofie nebylo pro J. Kolečku jen druhým oborem; osvojil si principy teoretického myšlení a vědeckého filozofického nazírání na historickou problematiku (stále ojedinělý typ vědeckého pracovníka a přitom tak žádoucí v naší historiografii!) a rovněž sklon ke studiu dějin idejí a ideologií, nakolik studium filozofie již u profesora Mirka Nováka absolvoval práci z problematiky osvícenství. Na historii se vzdělával u nositelů zvučných jmen – profesorů Ferdinanda Stiebitze,

Rudolfa Urbánka, Julia Glücklicha, Rudolfa Holinky, Jindřicha Šebánka a především Josefa Macůrka, u něhož se rád nechal získat ke zkoumání dějin Polska a česko-polských vztahů, speciálně pak dějin Slezska. V tomto zaměření pokračoval i za ročního studijního pobytu na Jagellonské univerzitě v Krakově v roce 1947/1948, kde na něj mj. působili profesori Kazimierz Lepszy a především Kazimierz Piwarski jako konzultanti jeho výzkumů o dějinách Horního Slezska v 16. století. K tomuto tématu čerpal bohatý materiál v archívech hornoslezských měst a jeho zpracování po návratu do Brna obhajoval při státní závěrečné zkoušce a v širší verzi v roce 1949 jako dizertaci k získání hodnosti PhDr. Od podzimu 1948 pracoval J. Kolečka již jako asistent filozofické fakulty. Vedle mimořádné studijní a odborné aktivity nelze přitom pominout fakt, že již v těchto bouřlivých letech patřil k jádru stranické organizace na fakultě.

Původním školením medievista, začínal Josef Kolečka již v roce 1949 obracet pozornost k nejnovějším dějinám. Po převedení na nově vytvořený ústav společenských věd (s funkcí dnešního ústavu marxismu-leninismu) a s pedagogickými úkoly v předmětu dějin mezinárodního dělnického hnutí a KSČ začíná intenzivněji analyzovat otázky ohlasu Velké říjnové socialistické revoluce u nás, otázky formování marxistické levice a vzniku KSČ v moravském prostoru, ohlasu Maďarské republiky rad aj. V roce 1953 byl postaven do čela brněnské pobočky Historického ústavu ČSAV; zde svůj záběr rozšiřuje na celkovou problematiku vývoje našeho dělnického hnutí a dějin KSČ, dotýká se i národního hnutí v moravském prostoru a dokáže se vrátit i ke svému starému tématu slezského středověku.

Ve svých pracích z padesátých let přinesl první marxistická hodnocení mnohých uzlových otázek v uvedené tématice a svazky našich základních historických časopisů oněch let dosvědčují, že J. Kolečka patří mezi zakladatele naší marxistické historiografie dějin našeho dělnického hnutí a novověkých a nejnovějších dějin Československa a posléze i obecných dějin. A současně vyjde najevo, že již tehdy patřil mezi neaktivnější badatele. Patřil k iniciátorům bádání o dějinách dělnického revolučního hnutí u nás a rovněž k organizátorům prvních průkopnických konferencí a diskusí na půdě brněnské i mimo ni. O tom svědčí jeho podíl na kolektivní práci Dělnického hnutí na Brněnsku od nejstarších dob, Kolečkova monografie Revoluční dělnické hnutí na Moravě a ve Slezsku 1917–1921; od otázek ohlasu Velkého října se dostal i ke studiu ohlasu první ruské revoluce u nás, který sledoval nejen na poli dělnického hnutí, ale v celé tehdejší české společnosti. Obdobně analýzy utváření marxistické levice a KSČ ho vedly ke studiu vývoje dělnického hnutí u nás před první světovou válkou, např. k hodnocení činnosti tzv. centralistů v sociální demokracii. Na kořeny jeho později rozvinutého zájmu o národnostní otázku ukazují mj. studie o Moravském paktu z roku 1905 a rozprava o moravské otázce v českém národním hnutí 1848–1873. Ke svému Hornímu Slezsku se nakonec znovu dostává z jiné strany, např. ve studii o vztahu české buržoazie k této oblasti za vzniku ČSR a zejména ve srovnávací monografii o dělnických radách na Horním Slezsku, Dąbrowsku a Ostravsko-Karvinsku v letech 1917–1921.

Dějiny československo-polských vztahů a dějiny Polska zaujímají významné místo i v další Kolečkově vědecké práci. Československo-polské vztahy za druhé světové války, vznik Polské dělnické strany, polská otázka

po druhé světové válce, ale i předchozí etapy jako např. hornoslezská povstání 1919–1921 představují dílčí témata široce koncipované a historicky chápané i tradované problematiky; známější je však redigování druhého svazku práce Češi a Poláci v minulosti a podíl na syntéze dějin Polska. Druhou stránkou této činnosti bylo členství v Československo-polské historické komisi v letech 1959–1966 a spolupráce s Komisí až do současnosti.

Neúnavný duch však dovedl J. Kolejku k novému zakladatelství, časově spjatému s příchodem či návratem na nynější pracoviště v roce 1961. Dosavadní teritoriální záběr svého studia rozšiřuje o celé území jihovýchodní a východní Evropy a především pro naši marxistickou historiografii fundamentálním způsobem otevírá studium národnostní otázky v 19. a 20. století, své základní badatelské pole šedesátých a sedmdesátých let. Prvním vrcholem této etapy se stává habilitační spis o ideji slovanské vzájemnosti v 19. a 20. století, vydaný v ruském překladu ve Spisech filozofické fakulty. Souběžně pro potřeby studentů, aspirantů a doktorantů se začíná z Kolejkova podnětu rodit hutný učební text novověkých dějin národů střední a jihovýchodní Evropy, první (do roku 1878) a druhý (po roku 1918) svazek napsal společně s Josefem Kabrdou a Richardem Pražákem, sám v nich zpracovával mezinárodní problematiku, vývoj habsburské monarchie (mimo Uher), vývoj u Poláků a části jižních Slovanů; třetí svazek (do roku 1945) je již celý jeho dílem. S obdobným záměrem vytvořit učební text syntetizoval základní historické, sociologické i filozofické teze a údaje o národnostní otázce; skripta *Národ, nacionalismus, národnostní otázka* se ovšem stala vyhledávanou příručkou a její nová vydání se rychle rozplývala i po knihovnách již dávno graduovaných odborníků.

Ještě ve druhé polovině šedesátých let přistupuje J. Kolejka k systematickému studiu vývoje a utváření marxisticko-leninské teorie národnostní otázky. Řadu dílčích studií věnoval osobnostem mezinárodního socialistického hnutí – Karlu Marxovi a Bedřichu Engelsovi, Karlu Kautskému, Otto Bauerovi, Karlu Rennerovi, Vladimíru I. Leninovi, Rose Luxemburgové, Kelles-Krauzovi. Interpretaci tisíců stran textů těchto teoretiků pak shrnul v knize *Národnostní programy pro střední a jihovýchodní Evropu* s podtitulem *Z dějin socialistické teorie národnostní otázky*. Od Marxe k Leninovi (1971). V sedmdesátých letech v této linii chronologicky pokračoval analýzami vývoje marxisticko-leninské teorie národnostní otázky v období 1917–1945, především v díle vedoucích osobností Komunistické internacionály a v jeho aplikaci v teorii a praxi jednotlivých komunistických stran. Výsledky byly zveřejňovány opět formou dílčích studií, syntéza je zatím ve stadiu dokončovaného rukopisu.

Zprvu jako součást tohoto studia obecné marxistické teorie národnostní otázky pojímal (podobně jako studie o polské otázce či hnutí slovanských národů vůbec v koncepcích první a druhé internacionály) J. Kolejka svůj nový úkol – analýzu „východní“ neboli „balkánské otázky“. Již jednotlivé příspěvky a jednoznačné pak shrnutí problematiky ve dvou rozpravách a jedné knize daleko překročily původní záměr autora; místo doplňku tak před námi stojí díky hloubce záběru kvalitativně zcela nové řešení, jehož základní složkou je shrnutí a zhodnocení postojů I. a II. internacionály a jejich stran k procesům, které byly v jihovýchodní Evropě spjaty s roz-

kladem osmanského impéria, s rozmachem národně osvobozenického hnutí, se snahami evropských mocností o koloniální expanzi do tohoto prostoru, s mladotureckou revolucí atd. Kolejkův výzkum balkánské otázky tak musel překročit hranice národnostní otázky a znamená obsáhlý a zásadní příspěvek k poznávání rozvoje socialistické teorie vůbec v daném období a především pak rozvoje této teorie (vedle národnostní otázky) v oblastech vztahu k válce a v pojetí mezinárodních vztahů, tj. v otázkách ústředního významu právě v období přechodu k imperialismu a v souvislosti s nadcházející všeobecnou krizí kapitalismu.

V posledním období se J. Kolečka znovu vrátil k revolučnímu roku 1848/1849 a to nikoli již jako periodizačnímu mezníku, nýbrž klíčovému fenoménu novodobých obecných dějin a s tím i ke studiu jeho předpokladů. Analyzoval národnostní problematiku ve střední Evropě a zvláště v habsburské monarchii v první polovině 19. století, zkoumal předpoklady a počátky formování marxistické teorie národnostní otázky ještě v období do roku 1848 a v průběhu revolučních let, konfrontoval záměry evropských demokratických proudů s cíli evropských mocností v těchto letech, sledoval postoje s programy jednotlivých demokratických a národněemancipačních hnutí ve střední Evropě od jednotlivých táborů v německém Národním shromáždění ve Frankfurtu, přes rakouský sněm až po požadavky radikálních i liberálních představitelů jednotlivých národů habsburské monarchie a dospěl k jejich zhodnocení z hlediska mezinárodního dělnického hnutí a celé tehdejší evropské demokracie; a zřejmě můžeme očekávat žádoucí knižní shrnutí této problematiky revoluce ve střední Evropě 1848–1849. J. Kolečka zde znovu daleko překročil svůj původní okruh studia národnostní otázky a jak již jedna z této série studií naznačuje, přechází mj. ke studiu předpokladů a počátků marxistické teorie zahraniční politiky.

Co do rozsahu a hloubky Kolečkových analýz těžko lze hledat v marxistické historiografii období při zkoumání uvedené problematiky. Jeho práce z šedesátých, sedmdesátých a počátku osmdesátých let představují pro naši historickou vědu (ale i pro teorii vědeckého komunismu) příspěvek zásadního významu především v podobě pronikavého filozoficky promyšleného a heuristicky hlubokého rozpracování otázek marxistické-leninské teorie a praxe národnostní otázky, v podobě přínosu pro hodnocení revoluce let 1848/1849 ve střední Evropě, pro objasnění národně osvobozenických bojů ve střední a jihovýchodní Evropě v 19. a 20. století, pro osvětlení místa a významu národnostní otázky v programech i praxi demokratických a socialistických revolucí, také pro analýzu vývoje a neblahého konce II. internacionály i pro důslednou marxistickou kritiku oportunistických koncepcí národnostní otázky a příbuzných oblastí. Při svých výzkumech přitom J. Kolečka důkladně propracoval a prakticky prověřil metodologii založenou na systematické konfrontaci jednotlivých tezí a názorů s obecnými postoji svých nositelů, s konkrétní historickou zkušeností a s dalšími podobami subjektivního uchopení skutečnosti. Tato metodologie je velkým krokem vpřed proti přežívajícím formalistickým postojům a má obecný význam pro marxistické zpracování dějin ideologií a dějin politického a sociálněpolitického myšlení, tedy disciplín, které se v rámci marxistické vědy teprve začínají rozvíjet.

Výsledky své práce J. Kolečka mnohokrát úspěšně prezentoval též v za-

hraničí od světových kongresů, počínaje referátem o ideji slovanské solidarity na V. světovém slavistickém kongresu v Sofii v roce 1963, přes další slavistické a balkanistické kongresy v následujících letech až po studie v zahraničních časopisech nebo např. s velkým ohlasem přijatý referát o přesunu centra světového revolučního hnutí do Ruska a ohlasu revolučních bojů v Rusku na přelomu století v našem prostředí na konferenci pořádané družební katedrou univerzity v Halle (v roce 1982). A vedle již jmenované Československo-polské komise je od roku 1971 členem Československo-jugoslávské historické komise, členem Československého balkanistického komitétu, pravidelně spolupracuje s Československo-sovětskou historickou komisí. Je znám i jako člen redakčních rad našich odborných i vědeckopopulárních periodik, v současné době Slovanského přehledu, historické řady SPFFBU, Vědy a života aj.

Josef Kolejka je výraznou tvůrčí a podněcující osobností brněnského vědeckého centra. Svou neúnavnou noetickou zvědavostí a bohatstvím myšlenkové tvůrčí činnosti patří k iniciátorům a spoluorganizátorům řady úspěšných vědeckých konferencí, seminářů a sympozií, pořádaných mateřskou katedrou historie a etnografie v rozsahu krajském, celostátním i mezinárodním.

Do praxe a to v nejširším rozptylu od škol přes vědecká pracoviště až po stranické orgány se již dostala celá řada jubilantových žáků; ať dnes pracují na čemkoli, nadále nesou pečeť pevného, cílevědomého i podněcujícího vedení k důsledně samostatné práci, ke zdravému kriticizmu a ke skutečně dialektickému postoji k historické skutečnosti.

Připomeňme si také, že J. Kolejka považuje za nedílnou součást svého působení veřejně prospěšnou práci na fakultě i mimo ni. Zastával funkce významného dosahu, ale nevyhýbal se současně drobné každodenní práci; vykonával mj. podvkrát funkci proděkana fakulty, pracoval jako člen výboru na úrovni základní organizace strany, celofakultní i celouniverzitní, obdobně obětavě konal a koná funkce v odborech, v tělovýchově, je dlouholetým lektorem Městského výboru a Krajského výboru KSČ, Socialistické akademie a Svazu československo-sovětského přátelství, s radostí a láskou koná funkci člena poroty v krajském kole soutěže O zemi, kde zítra již znamená včera, je obrátním popularizátorem a — jak mu všichni závidíme — umí si najít čas i pro svůj sport.

Náš jubilant mívá sklon považovat dosavadní výsledky své aktivity za příliš rozptýlené. Jako jeho spolupracovníci ho chceme naopak ujistit, že rozmanitost a širší jeho pracovního záběru nebyla na škodu, že byla předpokladem i pro hloubku záběru a že v jednotlivých etapách vrcholila v koncentrovaných závěrech, kterých si nesmírně vážíme. A s přáním všeho nejlepšího mu adresujeme i výzvu: „Jen tak dál!“.